

مركز مساواة
Mossawa Center
מרכז מוסאוא

נייר עמדה בנושא:
אמצעים לעידוד התעשייה
והפיתוח הכלכלי במגזר הערבי

מאי, 2002

הוכן ע"י
אמין פארס
המחלקה כלכלית חברתית

הנהלת מרכז מוסאוא

נבילה אספניולי, יו"ר ההנהלה מנהלת עמותת אלטפולה
זאפר שורבג'י, גרפיקאי
חסן עבאדי, עורך דין והיועץ המשפטי של אמנסטי בישראל
סובחי סג'ר, פעיל ציבור
האלה אספניולי, מרצה לחינוך ולשעבר יו"ר ועדת המעקב לעניני חינוך ערבי
פאכירה הלון, קצינת מבחן
נידאל עותמאן, עורך דין

צוות

ג'עפר פרח, מנהל
אמין פארס, היחידה הכלכלית חברתית
אלחאן נחאס דאוד, יועצת משפטית והיחידה לקידום מדיניות
ראניה לחאם, גיוס משאבים וסנגור בינלאומי
אדלה ביאדי, ניהול משרד ואדמנסטרציה
אמל זיאדה, תקשורת מידע ופרסומים

נייר העמדה והפרסום התאפשרו תודות לתרומתם הכספית של :
הקרן החדשה לישראל

מרכז מוסאוא מבקש להודות גם לארגונים שתומכים בו
האיחוד האירופי
קרן פרדריך אברט
קרן מוריה

המידע והעמדות במסמך זה מייצגים את מרכז מוסאוא
על כן אין ליחס אותם לעמדה רשמית של התורמים.

Mossawa Center

مركز مساواة
מרכז מוסאוא

حيفا , شارع بن يهودا 16, حيفا ص.ب. 4272
16 Ben Yehuda Street, P.O. 4272, Haifa 31043

هاتف : 972-04-8699587-+8699587-04-972

Email: mosawa@rannet.com

תוכן עניינים

3	הקדמה
4	ממצאים עיקריים
5	2. רקע – המאפיינים הכלכליים של האוכלוסיה הערבית
5	2.1 כללי
6	2.2 האוכלוסיה וכח העבודה
6	2.3 האוכלוסיה וכוח העבודה
7	2.4 המבנה הענפי והמצועי
8	2.5 ההון והתשתיות
9	2.6 רמת החיים
10	2.7 מאפייני הפעילות העסקית בישובים הערבים
11	3. תשתיות פיזיות לפיתוח פעילות כלכלית
11	3.1 אזורי התעשייה- מצב קיים
12	3.2 רמת התשתיות באזורי התעשייה
13	4. זמינות הסיוע הממשלתי לעסקים מהמגזר הערבי
15	5. תקציב המשרד וחלקה של האוכלוסיה הערבית 2002
16	6. נתיבים ואמצעי פיתוח דרושים
16	6.1 יעדי הפיתוח הכלכלי
17	6.2 דרכי הפיתוח הכלכלי והתעשייתי
17	- פיתוח תשתיות פיזיות
20	- יצירת תשתית פיננסית למימון עסקים ויזמות
21	- פיתוח ההון האנושי
24	התאמת מערך הסיוע לצורכי העסקים
28	טבלאות ונספחים

אמצעים לעידוד התעשייה והפיתוח הכלכלי במגזר הערבי

1. הקדמה :

האוכלוסיה הערבית במדינה ומאז הקמת המדינה, לא היתה שותפה בתהליכי הפיתוח התעשייתי ובקדמה הטכנולוגית ממנה נהנה המשק הישראלי, מאחר ולא ניתנו לה האמצעים הדרושים לכך, וההזדמנות האמיתית ליטול חלק בקדמה ופיתוח זה.

פעילות משרד התעשייה והמסחר חשובה מאוד לאור המצב הכלכלי הקשה שפוקד את המשק בכלל ואת המגזר הערבי בפרט.

התוצאות של פיגור כלכלי ממנו סובלת האוכלוסיה הערבית במדינה, ניתן למצוא:

- ← בשיעורי האבטלה הגבוהים מאוד והממשיכים לעלות מדי חודש .
- ← בחודשים האחרונים 100% מהישובים מוכי האבטלה היו ישובים ערבים,
- ← ובממוצע רב שנתי יותר מ- 80% מהישובים מוכי האבטלה הם ערבים.
- ← שיעור האבטלה במגזר הערבי עולה על - 20%.
- ← **כ- 80% מהנשים אינן משתתפות בכוח העבודה.**
- ← 96% מהישובים הערבים נמצאים ב- 4 האשכולות הנמוכות לפי המדד הכלכלי חברתי, 52% מהישובים בשני האשכולות הנמוכים.
- ← 42% מהמשפחות במגזר הערבי מתחת לקו העוני.
- ← כל ילד ערבי שני עני .
- ← 65% מכוח העבודה המועסק הינם עובדים מקצועיים ולא מקצועיים בענפי הבינוני, התעשייה הקלה והשירותים.
- ← כמעט ואין נוכחות לאנשי מקצוע ויזמים בענפי הכלכלה החדשה במדינה – ענף ההי טק.

במסמך זה נסקור את החסמים אשר מונעים את התפתחותה הכלכלית של האוכלוסיה הערבית ואת צורכי הפיתוח התעשייתי שלה.

אך, קודם נסקור את המאפיינים הכלכליים והחברתיים של האוכלוסיה הערבית ואת מאפייניה של התשתית הכלכלית והפעילות העסקית בישובים הערבים.

ממצאים עיקריים

באמצע שנות ה-80 החלו ישובים מסויימים – ולרוב בסיוע משרדי ממשלה – לזום תוכניות להקמת אזורי תעשייה. אולם יוזמות אלו היו מועטות ורוב השטחים שהיו מיועדים לתעשייה לא עלו על 150 דונם.

בתחילת שנות התשעים קיבל הנושא תנופה, וכיום מוצעים כ- 3,628 דונם לשימושים תעשייתיים בכ- 36 אזורי תעשייה בתחומי הרשויות המקומיות. כ- 100 דונם בממוצע לאזור תעשייה (לוח מס' 8).

- באזור הצפון קיימים כ- 29 אזורי תעשייה, סה"כ כ- 2,335 דונם (64%).
- באזור המרכז קיימים 2 אזורי תעשייה מאושרים המונים כ- 503 דונם (13.8%).
- באזור הדרום קיימים כ- 5 אזורי תעשייה המונים כ- 790 דונם (21.7%).

רוב אזורי התעשייה בישובים הבדוויים בנגב אינם משווקים ואזורי התעשייה בקרב האוכלוסייה הערבית והערבית דרוזית בצפון הארץ שווקו.

מחירי הקרקע לתעשייה אשר מוצעים בישובים הערבים (במיוחד בצפון ודרום הארץ) הם גבוהים יחסית למחירי הקרקע אשר מוצעים בישובים יהודים סמוכים. אזורי התעשייה הערבים לא יכולים לעמוד בתחרות עם אזורי תעשייה הנמצאים בשטחי שיפוט של ישובים יהודים אשר מוענק להם לרוב אזור עדיפות לאומית א' או ב' וקיימות בהם תשתית איכותיות ומפותחות.

רמת פיתוח נמוכה של התשתיות באזורי התעשייה קשורה במחסור במשאבים שמעמידים משרדי הממשלה והרשויות המקומיות לפיתוח אזור התעשייה ומאי יכולתם (ולפעמים נכונותם) של בעלי העסקים לפיתוח תשתיות. בדיקת תוכניות הסיוע שמשרד התעשייה מממן מהתקציב שלו, מעלה כי מסלולי הסיוע אינם מתאימים לעסקים במגזר הערבי. מסלולי התמיכה הנם מוטי טכנולוגיה מתקדמת ומיועדים לעסקים העוסקים בייצוא. תוכניות המימון ברובם מיועדים לעידוד קליטת עולים חדשים וחיילים משוחררים. מסמך זה סוקר את המצב הקיים ומציע דרכים שמחייבים התערבות ממשלתית, תמיכת קהילת העסקים ושילוב הרשויות המקומיות כגורם מתכנן ומסייע.

2. רקע - המאפיינים הכלכליים של האוכלוסיה הערבית בישראל:

2.1. כללי:

תמונת המצב של הפעילות הכלכלית מצביעה על כך כי אוכלוסיה זו נמצאת בשוליים של הפעילות הכלכלית במשק.

פיגור זה נובע בעיקר מיחס מתנכר מצידן של הממשלות השונות ומאפליה קשה ברמה הכללית וברמת הפרט. בזמן שהממשלות השונות יזמו מהלכי פיתוח של ישובים ותושבים יהודים חדשים וותיקים, הזניחו את צורכי הפיתוח של האזרחים הערבים. האוכלוסיה הערבית כאוכלוסיה כפרית על פי רוב, הייתה מחוסרת כלים עצמיים שמסוגלים לסייע בידיה לפתח תעשייה, באופן עצמאי. בתחום הכלכלי, המגזר הערבי סובל ממספר חסמים שמאיטים את קצב הצמיחה והפיתוח שלו:

- השקעות ממשלתיות והליכי תכנון מכבידים
 - חסמים בהכשרת מקצועית והשכלה אקדמית
 - תשתית פיזית באיכות ירודה שאינה מאפשרת פיתוח כלכלי.
 - בעיקר מחסור חמור באזורים המיועדים לפיתוח תעשייה.
 - אזורי התעשייה ה זעירה החדשים רובם ללא תשתית הולמת לא הושלם פיתוחם ושיווקם.
 - רמת הון יצרני נמוכה.
 - מחסור בפונקציות כלכליות המסוגלות להמריץ את הפיתוח הכלכלי.
 - מחסור במקומות תעסוקה בתוך הישובים הערביים.
 - כפועל יוצא, תופעת יוממות גדולה, במטרה למצוא פרנסה מחוץ לתחומי הישובים.
 - מבנה כלכלי חלש של כוח העבודה הערבי.
 - שיעורי השתתפות נמוכים, בשוק התעסוקה, במיוחד בין הנשים .
 - אי ניצול הולם של ההון האנושי, בעיקר האקדמאיים.
 - הכנסות ורמת חיים נמוכות בהשוואה עם המגזר היהודי.
- כל עד המגזר הערבי אינו זוכה לפיתוח, מאפיינים הללו עלולים לקבל תאוצה.

2.2. האוכלוסייה הערבית וכוח העבודה

בסוף שנת 2000 נאמדה האוכלוסייה הערבית בישראל בכ- 1,188,700 נפשות, והוותה כ- 18.6% מכלל האוכלוסייה במדינה. האוכלוסייה הערבית מאופיינת באחוז צעירים (בגיל עד 15 שנים) גדול יחסית, קבוצה זו מהווה כ- 33% מכלל האוכלוסייה הערבית. קצב הגידול הטבעי המהיר בקרב האוכלוסייה הערבית יחסית לקצב הגידול בקרב האוכלוסייה היהודית מהווה אחד ההסברים לאחוז הצעירים הגדול יחסית: 3.9% לעומת 2.3%, בהתאמה. (לוח מס' 1).

אחוז משקי הבית שלהם 4 ילדים ויותר במגזר הערבי הוא כ- 35% לעומת כ- 12.7% במגזר היהודי. אחוז ההשתתפות של ערבים בני 15 ומעלה, בכוח העבודה הגיע לכ- 43% לעומת, 57% בקרב היהודים. (2000). וזאת, למרות ההשתתפות הגבוהה של גברים ערבים בכוח העבודה המגיעה לכ- 63%.

מאפיין עיקרי של כוח העבודה הערבי הינו, האחוז הנמוך למדי של השתתפות הנשים הערביות בכוח העבודה בהשוואה עם הנשים היהודית: בשנת 2000, כ- 23% לעומת כ- 56%, בהתאמה, (שנתון 2001).

2.3. תכונות כוח העבודה:

רמת ההשכלה של האוכלוסייה הערבית בגיל 15 ומעלה הינה נמוכה יותר מזו של האוכלוסייה היהודית, דבר שמלמד על הפער הקיים בתכונות כוח העבודה הערבי והיהודי.

נתוני 2000 מצביעים על חציון שנות לימוד של 11.1 שנים במגזר הערבי לעומת, 12.5 שנים במגזר היהודי.

יחד עם זאת, אחוז בעלי השכלה של 13 שנות לימוד ומעלה בקרב האוכלוסייה הערבית נמוך בהרבה בהשוואה לאוכלוסייה היהודית: 21% לעומת 41%, בהתאמה. (לוח מס' 2).

בעלי תארים אקדימאיים, במגזר הערבי אינו עולה על 7.5% בממוצע רב שנתי מסך הסטודנטים לתואר ראשון וב- 3.6% לתואר שני ו- 3.5% לתואר שלישי, (לוח מס' 3).

מאפיין זה בעל השפעה גדולה על ההרכב המקצועי והענפי של כוח העבודה הערבי.

2.4. המבנה הענפי והמקצועי:

המבנה הענפי (2000) של כוח העבודה הערבי מאופיין ע"י:

א. ריכוז גבוהה יחסית בענף הבנייה: 15% בקרב המועסקים הערבים לעומת פחות מ-4% בקרב המועסקים היהודים.

ב. ריכוז מועט בענפי השירותים הפיננסיים והעסקיים: 7% לעומת 16.5%.

ג. ריכוז מועט יחסית בשירותים הציבוריים: 24.3% לעומת 34%, בהתאמה.

(לוח מס' 4).

פערים ניכרים נמצאים גם כן **בהרכב המקצועי** של כוח העבודה הערבי בהשוואה עם כוח העבודה היהודי:

א. ריכוז גבוהה במקצועות שמניבים הכנסות נמוכות ואינן דורשות השקעה בפיתוח הון אנושי ברמה גבוהה:

- נתוני 2000 מראים כי אחוז העובדים הבלתי מקצועיים בקרב המועסקים הערבים הוא 13.5% לעומת 7% בקרב המועסקים היהודים.

- עובדים מקצועיים בענפי התעשייה והבניה בקרב המועסקים הערבים 39.4% לעומת כ- 17% בקרב המועסקים היהודים.

ב. לעומת זאת, רכוז נמוך מאוד במקצועות שמניבים הכנסה גבוהה יחסית ודורשים השקעת הון אנושי ברמה גבוהה:

- אחוז בעלי מקצועות אקדימאיים בקרב המועסקים הערבים הינו 7.1% לעומת 13.2% בקרב המועסקים היהודים,

- בעלי מקצועות חופשיים וטכניים בקרב המועסקים הערבים 10.1% לעומת, 16.1% בקרב היהודים,

- אחוז המנהלים הערביים: 2.4% לעומת 8.1% בקרב היהודים.

הרכב ענפי ומקצועי זה מגביר את חולשתם הכלכלית של הישובים הערביים, הרכב זה אינו תורם להעלאת רמת ההון במגזר הערבי, האנושי והאחר כאחד, ובצורה זו מהווה חסם לפיתוח המגזר הערבי.

2.5. ההון והתשתיות:

המרכיבים העיקריים של ההון כגורם ייצור הם:

- השקעות מקומיות של האוכלוסייה.
- משיכת הון זר לישובים מהארץ ומחול.
- השקעות הממשלה בתחומי הישובים.
- עידוד הממשלה להשקעות הון במקום.

ניתוח כללי של המרכיבים הללו בישובים הערביים מצביע על חולשת ההון הפרודקטיבי בהם.

רמת ההון הנמוכה נובעת ממספר גורמים:

1. חוסר השקעות ע"י האוכלוסייה המקומית בנכסים מניבים. דפוסי ההשקעה במגזר הערבי מאופיינים ע"י רכישת נכסים שאינם יצרניים כגון: רכישת קרקע למגורים בעיקר, בניית בתי מגורים וכו'. וזאת, כביטוי להעדר פתרונות דיור זולים ומתאימים בישובים הערביים ונוכח מצוקת הדיור ההולכת ומחריפה שמשפיעה בצורה חזקה על מערכת השיקולים גם העסקיים של האזרחים הערביים.

2. מאחר והישובים הערביים נטולי מעמד של עדיפות לאומית משקיעים מהארץ ובוודאי משקיעים מחו"ל לא ראו בישובים הערביים יעד להשקעותיהם. הממשלה לא יזמה הפנית מפעלים לישובים הערביים כפי שעשתה בישובים יהודים בכל רחבי הארץ וממשיכה לעשות. גם בתקופה שלפני האירועים האחרונים באוקטובר 2000, חברות ומשקיעים פרטיים מהמגזר היהודי לא ראו במגזר הערבי יעד מועדף להשקעותיהם, לדוגמה: אחוז המשקיעים מהמגזר היהודי באזורי התעשייה החדשים שהוקמו בישובים הערביים, שואף לאפס.

3. מרכיבי ההון שבידי הממשלה מצומצמים, אף הם. פיתוח תשתיות לוקה בפגור ברור לעומת התשתיות בישובים היהודים: מערכת הכבישים המובילה לכפרים ולערים והכבישים שבתוכם, מערכות הביוב, הניקוז, המים והחשמל, אזורי תעשייה, כולם מצומצמים מאוד.

הממשלות בישראל לא דאגו לעידוד הקמת עסקים גדולים בעלי אופי שיתאים לקרטיונים של עידוד השקעות שהן קבעו, ובניגוד למה שעשו בהרבה מקומות במדינה. כמעט כל הישובים הערביים אינם זוכים למעמד של ישובים בעדיפות לאומית א'. חלק ניכר מהם מוגדרים כמרכז הארץ דהינו, לא זוכים למעמד של ישובים בעדיפות ב', ובצורה זו לא זוכים להעדפה כל שהיא, בעיקר מדובר באזור המשולש.

2.6. רמת החיים:

המחסור בתקציב הפיתוח וההשקעה הממשלתית במגזר הערבי, הרכב כח העבודה והמבנה המקצועי - ענפי שלו וחוסר מקומות תעסוקה בתוך הישובים הערבים, מערכת תעסוקה, ייצור ושירותים ברמה נמוכה, מובילה לתופעת עוני חמורה ומתמשכת ולרמת חיים ירודה בתוך הישובים הערבים.

תופעת עוני חמורה יותר ובאופן מתמשך מזו שבקרב האוכלוסייה היהודית: תחולת העוני בקרב המשפחות, הנפשות וחמור מהכל, בקרב ילדים ערבים גבוהה מאוד וכפולה מזו שבקרב האוכלוסייה היהודית בממוצע רב שנתי. נתוני העוני במהלך השנים מאז 1992, לוח מס' 7, מראים כי שיעור המשפחות העניות והילדים העניים גדולה בהרבה מזו הקיימת בקרב כלל האוכלוסייה במדינה. נתוני העוני לשנת 2000, מראים כי שיעור הילדים העניים מעל ל- 50%, כל ילד ערבי שני עני וכ- 67% מהילדים העניים הם ערבים.

רמת ההכנסה הנמוכה ומשקי בית גדולים בהשוואה עם האוכלוסייה היהודית, מסבירים את שכיחות היתר של האוכלוסייה הערבית בעשירוני ההכנסה הנמוכים ושכיחות החסר בעשירוני העליונים. הנתונים בלוח מס' 6 לגבי חלקם של משקי הבית בעשירוני ההכנסה נטו לנפש סטנדרטית, מראים כי כ- 46% ו- 32% ממשקי הבית בעשירון הראשון והשני הם משקי בית ערבים כאשר חלקם בעשירון ה- 9 הוא כ- 1% ובעשירי 0 - בהשוואה עם כ- 13.2% חלקם בשה"כ משקי הבית בארץ.

הכנסה למשק בית ערבי נמוכה ביותר מ- 30% בממוצע רב שנתי, מהכנסה למשק בית יהודי, וההכנסה לנפש במגזר הערבי מגיעה לכ- 40% מההכנסה לנפש במגזר היהודי, בממוצע רב שנתי, גם כן.

2.7. מאפייני הפעילות העסקית בישובים הערבים:

הפעילות העסקית במגזר הערבי מתבצעת ע"י יזמים ובעלי עסקים קטנים שמקור ההון והידע שלהם הוא עצמי. רוב העסקים הם עסקי מסחר מקומיים. מפעלי התעשייה והמלאכה מהווים לא יותר מ- 15%.

בשנים האחרונות, ובעקבות הסכמי הסחר עם ירדן, יותר מ- 350 מתפרה ומפעל טקסטיל אשר העסיקו כ- 1200 נשים סגרו את דלתותיהם ורובם עברו לירדן. הרמה הטכנולוגית של המפעלים נמוכה מאחר ורוב הייצור הנו של מוצרים בסיסיים פשוטים יחסית המשמשים כמוצרי ביניים בענפי הבניה, העץ המתכת ומוצרי מזון.

מספר המפעלים המייצרים מוצרים טכנולוגיים מתקדמים הנו אפסי וכמעט אינו בנמצא בתחומי מחשבים ואלקטרוניקה. בהיותם מפעלים ועסקים קטנים, יותר מ- 80% מהעסקים במגזר הערבי הם בבעלות אדם אחד כשבמרבית המפעלים הבעלות היא משפחתית ותפקידי הניהול נתונים בידי בני המשפחה.

מערך הניהול לוקה מתבסס על הכשרה בסיסית עצמית, ברוב המקרים. כמעט ואין מסלולי הכשרה ייחודיים שיתאימו למבנה העלות הייחודי במגזר הערבי.

3. תשתיות פיזיות לפיתוח פעילות כלכלית:

3.1. אזורי התעשייה – מצב קיים:

מצוקת הקרקע לייעודים השונים בתחומי הישובים הערבים הביאה לצמיחת עסקים בתוך שכונות המגורים ומתחת לבתי המגורים.

עד תחילת שנות ה-90 רוב הישובים הערבים לא היה בהם אזור תעשייה כל שהוא. כתוצאה מהמחסור בקרקעות המיועדות למגורים ולפעילות כלכלית בתוך הישובים הערבים, העסקים ובתי המלאכה התפתחו באופן לא מוסדר על קרקעות פרטיות בגלעין הישוב, בתוך שכונות המגורים ולאורך הכבישים הראשיים של הישוב. עסקים התפתחו בתוך הישובים ללא תשתיות מתאימות או באזורים בהם קיימת תשתית ירודה (מים, חשמל, ביוב, ניקוז, כבשים מעובדים וכו').

באמצע שנות ה-80 החלו ישובים מסויימים – ולרוב בסיוע משרדי ממשלה – ליזום תוכניות להקמת אזורי תעשייה. אולם יוזמות אלו היו מועטות ולרוב השטחים שהיו מיועדים לתעשייה לא עלו על 150 דונם.

במגזר הערבי מוצעים כ- 3,628 דונם לשימושים תעשייתיים בכ- 36 אזורי תעשייה בתחומי הרשויות המקומיות.

כ- 100 דונם בממוצע לאזור תעשייה (לוח מס' 8).

° באזור הצפון קיימים כ- 29 אזורי תעשייה, סה"כ כ- 2,335 דונם (64%).

° באזור המרכז קיימים 2 אזורי תעשייה מאושרים המונים כ- 503 דונם (13.8%).

° באזור הדרום קיימים כ- 5 אזורי תעשייה המונים כ- 790 (21.7%).

רוב אזורי התעשייה בישובים הערבים הבדוויים בנגב אינם משווקים ואזורי התעשייה בקרב האוכלוסייה הערבית והערבית דרוזית בצפון הארץ שווקו.

מחירי הקרקע לתעשייה אשר מוצעים בישובים הערבים (במיוחד בצפון ודרום הארץ) הם גבוהים יחסית למחירי הקרקע אשר מוצעים בישובים יהודים סמוכים. לכן אזורי התעשייה הערבים לא יכולים לעמוד בתחרות עם אזורי תעשייה הנמצאים בשטחי שיפוט של ישובים יהודים אשר מוענק להם לרוב אזור עדיפות לאומית א' או ב' וקיימות בהם תשתית איכותיות ומפותחות.

3.2. רמת התשתיות באזורי התעשייה:

על פי דוח מבקר המדינה (דוח 54ב), רוב אזורי התעשייה בישובים הערבים סובלים ממחסור בתשתיות או מאיכות תשתיות ירודה (במיוחד העדר מערכות ביוב וניקוז, כבישים משובשים ולא מעובדים, העדר רשת חשמל וטלפון, העדר שילוט ועוד).

- ב- 70% מאזורי התעשייה במגזר הערבי אין כל תשתיות.

- ב- 30% מהם יש חיבור לרשתות החשמל והמים וקיימות דרכי גישה.

אזורי התעשייה החדשים בישובים הערבים בצפון, אינם מאוכלסים וזאת, על אף אחוזי השיווק הגבוהים.

בעית התשתיות ההרריות המחיבות הוצאות פיתוח נוספות להוצאות רכישת הקרקע ותשלום עבור הפיתוח לתמ"ס, מקורות מאוד את הפשרת הקרקע ובנית המפעל בחלקה המשוקת, על ידי מינהל מקרקעי ישראל וגורמים פרטיים. יחד עם זאת, מבצעי שיווק הקרקע התאפינו בשנים האחרונות במיתון עמוק שמונע מימוש התוכניות על הקרקע הנרכשת.

תופעת ההזנחה ואי האכלוס התפתחה באזורי התעשייה החדשים שפותחו. רמת פיתוח נמוכה של התשתיות באזורי התעשייה קשורה במחסור במשאבים שמעמידים משרדי הממשלה והרשות המקומיות לפיתוח אזור התעשייה ומאי יכולתם (ולפעמים נכונותם) של בעלי העסקים לפיתוח תשתיות.

4. זמינות הסיוע הממשלתי לעסקים מהמגזר הערבי:

הממשלה ובעיקר משרד התעשייה והמסחר הציעו כלים אשר סייעו לצמיחת התעשייה והתעשייה המתקדמת במשק. המשאבים שבאמצעותם ממנו סל סיוע רחב ומגוון מגיעים לכ- 3 מיליארד ש"ח מדי שנה.

משרד התמ"ס ראה תמיד בעסקים הקטנים והבינוניים מקור חשוב לצמיחת המשק וליצירת מקומות תעסוקה ובהתאם הוא מעמיד מספר יעדים בראש סולם העדיפות לפעילותו שלו, כפי שהוא מצהיר בחוברות ההסברה שהוא מפרסם ובספרי הצעת התקציב שלו:

- ◀ יצירת מקומות עבודה איכותיים ויציבים.
- ◀ סיוע בפיתוחה וביסוסה של תעשייה יעילה ורווחית בעלת כושר תחרות.
- ◀ פיתוח פעילות כלכלית בינלאומית.
- ◀ הרחבת שיתוף הפעולה והסחר הכלכלי עם מדינות האזור.
- ◀ פיתוח מערכת חינוך טכנולוגי מגוון.
- ◀ קידום המחקר והפיתוח התעשייתי כאמצעי לפיתוח תעשייה עתירת ידע
- ◀ הגברת התחרותיות במשק.

משרד התעשייה והמסחר מפעיל מספר כלי סיוע לעידוד הצמיחה, חלקם מיועדים ליזם פוטנציאלי או בעל עסק באופן ישיר כגון קורסים, השתלמויות, חונכות וכו', חלקם האחר מיועדים לעסק או פרויקט במטרה לרכוש ציוד או הרחבת המפעל. מערך סיוע נוסף של המשרד מיועד ליזמים, עסקים ולמפעלים בעלי אוריינטציה טכנולוגית מתקדמת.

להלן תוכניות הסיוע העיקריות שמשרד התמ"ס מפעיל:

עידוד השקעות הון – באמצעות החוק לעידוד השקעות הון (משנת 1956) המשרד מעניק הטבות בשני מסלולים עיקריים:
א. מענקים כאחוז מעלות ההשקעה במפעלים חדשים או קיימים,

ב. מסלול חלופי למענקים – הטבות מס להקמה והרחבה של מפעלים
העומדים בקריטריונים של מפעל מאושר.

עידוד מחקר ופיתוח מו"פ – בעיקר באמצעות המדען הראשי. חוק המו"פ המעניק
הטבות, מענקים והקלות במיסוי לחברות העוסקות בפעילות מו"פ, הפעלת חממות
טכנולוגיות.

תשתיות לאזורי תעשייה – השקעה בהקמת אזורי תעשייה אזוריים ומקומיים
חדשים והרחבת אזורי תעשייה קיימים באזורי עדיפות לאומית.
עידוד ותמיכה ביצוא - הקרן לעידוד השיווק לחו"ל - המשרד מממן חלק מהוצאות
קידום המכירות בחו"ל, כגון, השתתפות בתערוכות, הפקת קטלוגים, הקמת נציגות
בחו"ל וכו'.

תמיכה בעסקים קטנים – באמצעות פרויקט החונכות, שירותי יעוץ, המשרד
משתתף במימון עלות הייעוץ לעסקים.
מימון עלויות קורסים והשתלמויות מקצועיות. התוכניות מופעלות באמצעות
המס"קס - קיימים 4 מסק"ים ערבים.
בנוסף לאמור, מפעיל משרד התמ"ס מספר תוכניות בין – לאומיות באמצעות
המינהל לסחר חוץ, המטה לקידום השקעות, היחידה להיטלי סחר, הרשות לשיתוף
פעולה תעשייתי, מכון היצוא הישראלי, החברה הישראלית לביטוח סיכוני סחר חוץ
בע"מ ועוד.

בדיקת תוכניות הסיוע הנ"ל שהמשרד מממן מהתקציב שלו, מעלה כי מסלולי
הסיוע אינם מתאימים לעסקים מהמגזר הערבי.
חוסר ההתאמה בולט על רקע מאפייני העסקים הערבים בשני תחומים עיקריים:
מסלולי התמיכה הנם מוטי טכנולוגיה מתקדמת ומיועדים לעסקים
העוסקים בייצוא.
תוכניות המימון ברובם מיועדים לעולים חדשים וחיילים משוחררים.

מעט מאוד עסקים ערבים נהנו מהתוכניות בעיקר תוכניות המסייעות למפעלים
הנשענים על טכנולוגיה מתקדמת בייצור.

5. תקציב המשרד וחלקה של האוכלוסיה הערבית:

באוקטובר 2000 החליטה הממשלה לאשר תכנית פיתוח ארבע-שנתית במגזר הערבי בהיקף של כ- 4 מיליארד ש"ח בשנים 2001-2004.

התכנית כוללת בין היתר, הקצאת 120 מיליון ש"ח, בשנים האמורות, "לאיתור שטחים מתאימים ולפיתוח התשתית ב- 6 אזורי תעשייה אזוריים, צפופי אוכלוסייה ערבית, המשותפים למספר רשויות, בכפוף לזמינות תכנונית ולבדיקה כלכלית". עוד החליטה הממשלה, להקצות "80 מיליון ש"ח לפיתוח אזורי שירותים ומלאכה ביישובי המגזר הערבי, בכפוף לזמינות תכנונית ולבדיקה כלכלית, 20 מיליון ש"ח בכל אחת מהשנים 2001-2004".

את הסכומים הנדרשים ליישום ההחלטה משנת 2000 יממנו משרד התמ"ס ומשרד האוצר במידה שווה. בשנת 2001 היו אמורים משרד התמ"ס ומשרד האוצר להקצות מתקציביהם סכום של 30 מיליון ש"ח למימון ההחלטה משנת 2000. הביקורת העלתה, שמשרד התמ"ס הקצה בתקציבו סך של 15 מיליון ש"ח בהתאם להחלטת הממשלה, אולם עד מועד סיום הביקורת לא הקצה משרד האוצר את חלקו, והחלטת הממשלה לא יושמה.

(עובדות הללו עלו גם בדוח המבקר 54ב).

תקציב המשרד בשנת 2002:

המשרד הקצה תמיכה בענפי המשק – בתקציב הרגיל, בכ- 3.219 מיליארד ש"ח, בהרשאה להתחייב, לעומת כ- 2.93 מיליארד ש"ח בשנת 2001. תקציב פיתוח התעשייה יסתכם בכ – 425 מיליון ש"ח, בהרשאה להתחייב, מתוכם כ- 171 הוצאה מותנת בהכנסה.

המשרד ייעד כ- 40 מיליון ש"ח מתוך 50 מיליון שהיה חייב להקצותם לפי

התוכנית להקמת אזורי מלאכה ותעשייה ביישובי הצפון.

יש לציין כי סכום זה יספיק בקושה, לפיתוח אזור תעשייה, בשטח כולל, שלכל היותר כ- 300 דונם.

לעומת זאת, המשרד מייעד לתמיכה ופיתוח מפעלים ביו"ש ועזה כ- 59 מיליון ש"ח (כתקציב יעודי בנוסף לתמיכות על פי חוק השקעות הון ומו"פ).

הרשות לעסקים קטנים שהיא באחריות המשרד הכינה בשנת 2000, תוכנית

לפיתוח העסקים הקטנים במגזר הערבי. הסכום שהתוכנית מציעה לפיתוח

פעילות כלכלית במגזר הערבי הוא כ- 270 מיליון ש"ח - התוכנית נגנזה.

6. נתיבים ואמצעי פיתוח דרושים:

6.1. יעדי הפיתוח הכלכלי:

מטרת הפיתוח הכלכלי של הישובים הערביים היא השגת היעדים החשובים הבאים:

- א. העלאת רמת ההכנסה לנפש,
- ב. שיפור איכות החיים, (על כל המשתמע משני יעדים אלה).
- ג. צמצום האבטלה.
- ד. העלאת רמת ההון האנושי המועסק.
- ה. העלאת שיעור השתתפות נשים ערביות בכוח העבודה.
- ו. צמיחת עסקים עם אוריינטציה טכנולוגית מתקדמת.
- ז. שילוב העסקים מהמגזר הערבי בסחר העולמי.
- ח. שינוי בהרכב המקצועי של המעסקים הערבים והגברת המעורבות שלהם בענפים החדשים.
- ט. העלאת רמת ההכנסות העצמיות של הרשויות המקומיות הערביות, הקטנת הגרעונות והעלאת רמת השירותים הציבוריים שרשויות אלו מעניקות לתושביהן.

6.2. דרכי הפיתוח הכלכלי והתעשייתי :

יצירת מסלול פיתוח דינמי של התעשייה במגזר הערבי מחייבת פעילות מסיבית והקצאת משאבים ב- 4 תחומים עיקריים ובצורה מקבילה :

1. **פיתוח תשתיות פיזיות.**
2. **יצירת מקורות מימון להקמת והרחבת עסקים במגזר הערבי – תשתית פיננסית הולמת.**
3. **פיתוח הון אנושי לעבודה בענפי המשק המתקדמים במיוחד.**
4. **יצירת כלים והתאמת קרטיונים לסיוע לעסקים מהמגזר הערבי.**

I. פיתוח תשתיות פיזיות:

בנתיב זה הממשלה נדרשת לפתיח תשתיות אשר יענו על שלוש מטרות עיקריות :
הקצאת קרקע מתוכננת וזמינה לפיתוח עסקים.
שדרוג אזורי תעשייה קיימים.
יצירת איזון בחלוקת המשאבים באזורים שבהם לא ניתן לפתח אזורי תעשייה גדולים.

פיתוח אזורי תעשייה

הקמת אזורים מקומיים חדשים :

כאמור, העסקים ברוב הישובים הערבים פועלים במתחמים שאינם מיועדים לתעשייה ותעסוקה.
הדבר פוגע בהזדמנויות הפיתוח של העסקים ומקשה על רמת החיים בשכונות המגורים בהם מתנהלת פעילות מסיבית של עסקים.
הדבר מצביע על צורך דחוף להקים אזורי תעשייה ותעסוקה חדשים.
ב- 34 ישובים ערבים אשר עברו תהליך תכנון והרחבת תוכנית מתאר לאחרונה, הומלץ להקים בהם אזורי מלאכה ותעסוקה.
לצורך קידום הנושא יש לאשר תכנונית למתחמים ספיציפיים ולהכין תוכניות מפורטות בצורה שתאפשר הנחת תשתיות כנדרש.
בנוסף, יש לספק לרשויות המקומיות כלים שיעודדו העתקת מפעלים ובתי מלאכה מאזורי המגורים לאזורי תעשייה ומלאכה.

התוכנית הרב שנתית לפיתוח הישובים הערבים הצביעה על הצורך בפיתוח כ- 16 אזורי תעסוקה מקומיים, בישובים שמונים יותר מ- 10,000 תושבים. כאמור, עד כה ומאז שנת 1996 לא הוקמו אזורי תעשייה חדשים בישובים הערבים (למעט א.ת. עילוט כ- 40 דונם, שהתחילו לפתחו בתחילת שנה זו). יש צורך דחוף בהקמת אזורי התעשייה באום אלפחם ובנצרת שהקמתם מתעכבת מזה שנים רבות.

שדרוג תשתיות באזורים קיימים:

בנוסף לכך, משרד התמ"ס צריך לפעול לשדרוג התשתיות ובעיקר, מערכת הכבישים באזורי התעשייה הקיימים. מצבן של התשתיות היום מונע פיתוח האזורים, איכלוסם ותפעול יעיל של העסקים בהם, כפי שהעלה זאת, מבקר המדינה בדוח האחרון שלו 54ב'.

פיתוח אזורי התעשייה בנגב:

יש צורך בשיווק, אכלוס ופיתוח מתחמים עסקיים בקרב האוכלוסייה הערבית בנגב. יש להקים גוף מקצועי אשר יעסוק בהפעלה, ניהול, ושיווק אזורי התעשייה שפותחו לארונה בעיירות הבדואיות באזור הנגב.

אזורי תעשייה מרחביים:

במהלך השנתיים האחרונות המשרד איתר כ- 3 אזורי תעשייה אזוריים באזור הגליל המערבי ובצפון. פיתוח אזורים אלו וביצוע תוכניות המשרד מתעכבים. יש צורך בהאצת תהליכי הרשאה לפיתוח אותם אזורים מרחביים. מנהל מקרקעי ישראל מהווה גורם חשוב בהאצת תכנון ופיתוח האזורים המרחביים. יש לפתח אזור תעשייה מרחבי ומשותף באזור המשולש.

שותפות באזורי תעשייה קיימים:

קיימים אזורי תעשייה אזוריים בקרבת ישובים ערביים שאינם נהנים מהכנסותיהם. אזורים הללו פותחו בעבר מבלי לשתף את הישובים הערבים בתכנונם ובהקמתם. על מנת ליצור בסיס לחלוקה שוויונית יותר למשאבים בין הרשויות השונות יש לשתף את הרשויות המקומיות הערביות בניהול ובהכנסות הנובעות מהאזורים הללו. ניתן לבצע מודלים של שיתוף פעולה אזורי כפילוט לישום באזורים אחרים.

אזורי תעשייה מרחביים שניתן לישים תוכניות של שיתוף פעולה בהם :
א.ת. ציפורית, ציקלון, תרדיון, ראש העין ועוד.
יש לציין כי שיתוף הרשויות הערביות באזורי תעשייה מרחביים לא יתנגש עם הצורך
בפיתוח אזורי תעסוקה מקומיים ובשטחים מצומצמים יחסית.

הוזלת מחירי הקרקע לתעשייה:

**מחירי הקרקע באזורי התעשייה בישובים הערבים גבוהים בהרבה ממחירי הקרקע
באזורי תעשייה בישובים יהודים סמוכים.
מחירים גבוהים מהווים גורם עיקרי שמעקב תוכניות שיווק המתחמים בעיקר
באזורים החדשים.
יש צורך לאור המצב הכלכלי הקשה, להוזיל את מחיר הקרקע לתעשייה.
הדבר נעשה בעבר במסגרת מבצעים מיוחדים שהמשרד יזם.
האחרון היה בתקופת ממשלת ניתניהו.**

עדיפות לאומית א' לישובים החלשים:

יש צורך במתן מעמד של אזורי עדיפות א' לכל הישובים ב - 4 האשכולות הסציו
אקונומיים הנמוכים – אימוץ המבחן הכלכלי חברתי למתן עדיפות.
הדבר יאפשר למפעלים וליזמים ליהנות מהרבה תוכניות שהמשרד מנהל ומייעד
אותן לישובים הנמצאים באזור עדיפות.
יש לציין בהקשר זה כי המפעלים באזור המשולש לא נהנים מתוכניות המשרד בגלל
הגדרת המשולש כנטול עדיפות – מרכז הארץ.

**יחד עם זאת יש צורך בקידום סל עידוד במסגרת תקציב מיוחד לכל מוקדי
האבטלה במגזר הערבי.**

II. יצירת תשתית פיננסית למימון עסקים ויוזמות עסקיות

- הנתיב השני שדרכו ניתן להמריץ פעילות כלכלית בישובים הערבים :
- יצירת תשתית פיננסית למימון עסקים ויוזמות עסקיות במגזר הערבי . המערכת הבנקאית הפועלת בישובים הערבים מתיחסת לבעלי העסקים ובמיוחד בעלי עסקים חדשים כקבוצה בעלת סיכון ברמה גבוהה והקצאת האשראי על ידם מתבצעת בהתאם להערכה מגבילה זו.
- הבנקים אינם מגלים גמישות נדרשת וסבירה לפיתוח והרחבת עסקים ע"י יזמים ובעלי עסקים ערבים.
- הידוק החגורה ואי מתן אשראי לפיתוח עסקים מורגשת יותר בתקופת מיתון. עד מרץ 1999 משרד התמ"ס באמצעות המס"קים הפעיל קרן למתן אשראי בערבות המדינה להקמה או הרחבת עסקים.
- ב- 4 השנים שקדמו להקפאתה עשרות עסקים נהנו מהלוואות שהקרן העניקה להם בתנאים נוחים.
- למרות שקרן זו מתוקצבת, היא לא פעילה מזה כ- 3 שנים.
- סכסוך בין הבנקים המסחריים והאוצר מונע הפעלתה מחדש.
- העסקים והיזמים במגזר הערבי נותרו ללא כל מקור מימון אלטרנטיבי.
- יש צורך למצוא את הדרך להפעלת קרן זו מחדש – הדרך הזמינה להפעלת הקרן מחדש, הצעת קרן תקציבית של האוצר/התמ"ס ובכך לנטרל את התנגדות הבנקים להפעלת הקרן, מאחר ובדרך זו הבנקים לא יטלו על עצמם סיכונים מיותרים להערכתם.
 - **במקביל, יש צורך בחיפוש מקורות אשראי חדשים, למימון עסקים במגזר הערבי.**

III. פיתוח ההון האנושי:

הנתיב השלישי לפיתוח כלכלי ותעשייתי: פיתוח ההון האנושי.
העדר מפעלים גדולים ומודרניים בישובים הערבים, וחסימת כניסתם של צעירים ערבים לעבוד במפעלים מסוג זה במגזר היהודי בתפקידי מפתח ורכוזיות יתר בפעילות עסקית עתירת כוח עבודה ושימוש בטכנולוגיות פשוטות, מנעו פיתוח רמת הון אנושי גבוהה בקרב המועסקים הערבים.
רבים מועסקים במקצועות שבהם לא מנצלים את הידע והכישורים שלהם – תופעת תת תעסוקה או אבטלה סמויה רווחת בקרב האקדמיאים הערבים.

אחד המרכיבים החשובים בתהליך הצמיחה והפיתוח, כפי שניתן ללמוד זאת, מנסיונות הצמיחה והפיתוח בארץ במהלך העשור האחרון וברחבי העולם, הוא העלאת רמת ההון האנושי.
ההון האנושי הפך בשנים האחרונות לכוח המניע את תהליכי הפיתוח הכלכלי בכלל והיזמות העסקית בפרט. השקעה משמעותית בהתאמת כישורי כוח העבודה והמצטרפים אליו מהמגזר הערבי, לדרישות השוק מהווה תנאי הכרחי לכניסה למסלול פיתוח מואץ.

**יש צורך שמשרד התעשייה והמסחר, בשיתוף משרדים אחרים בעיקר, משרד העבודה ומשרד החינוך לגבש תוכניות שמטרתן:
הכשרת כוח אדם המסוגל לעבוד במפעלים ועסקים מודרניים עתירי ידע וטכנולוגיה.**

רמת כוח העבודה המועסק בתעשייה משפיעה על יכולתו של היזם הערבי לפתח מפעלים עתירי טכנולוגיה והמאופיינים בשימוש בתהליכי ייצור מודרניים.
כאמור, הרמה הטכנולוגית של המפעלים נמוכה מאחר ורוב הייצור הנו של מוצרים בסיסיים פשוטים יחסית המשמשים כמוצרי ביניים בענפי הבניה המזון וכו'.

פיתוח תשתית הון האנושי כולל פיתוח כלים ותוכניות שמטרתם העלאת רמת ההון האנושי המועסק והנעתם לכניסה לענפי המשק החדשים.

הכלים המומלצים:

ניתן להציע שני סוגי כלים להשגת המטרה הנ"ל, כלים שניתן לפתח אותם באופן מיידי, וכלים שתוצאותיהם ייראו רק בעתיד, אך גם הם יש לפתחם בצורה מיידיית.

1. קורסים והכשרה מקצועית:

התוכנית הרב שנתית מציעה סכום העולה על 240 מיליון ש"ח למשרד העבודה במטרה ליישם תוכניות הכשרה והסבה מקצועית במהלך 4 שנות יישומה. התקציב המסומן השנה למטרה זו במסגרת תקציב משרד העבודה והרווחה הוא כ- 57 מיליון ש"ח, למימון קורסים והכשרה למבוגרים והכשרת הנדסאיים. עד כה, אין למשרד תוכניות מיוחדות לניצול תקציב זה. יש צורך בגיבוש תוכניות שמטרתם הקניית ידע ומיומנות שתאפשר לעובדים הערבים ובכל התחומים לענות על דרישות השוק.

2. תוכניות הכשרה לנשים:

תשומת לב מיוחדת צריך לתת להכשרת הנשים, שרובן לא עובד היום. קבוצה זו מגלמת פוטנציאל עסקי רב, נוכח העליה ברמת ההשכלה, השינוי החברתי המאפשר יציאה לעבודה, והנכונות של הנשים ליטול חלק בפעילות העסקית ובפרנסת משפחותיהם. יש צורך בגיבוש מסלולי הכשרה שיאפשרו לנשים ליזום עסקים ולענות על דרישות השוק בתחומים ובענפים השונים. יש מקום להקניית כלים לפיתוח עסקים מתוך הבית, תופעה הנפוצה הרבה, בחברות תעשייתיות מפותחות באירופה ובארה"ב.

3. חממה טכנולוגית בנצרת:

המשרד ממך הקמת חממה טכנולוגית בעיר נצרת. החממה תופעל בחודשים הקרובים במימון משותף של התמ"ס וקבוצת יזמים פרטיים מהמגזר הערבי והיהודי. יש לתת לחממה שמשרד התמ"ס התחיל בפיתוחה בנצרת את כל הכלים הנדרשים לקליטת יזמיות חדשות בתחום הטכנולוגי. יש צורך בהקצאת תקציב מיוחד לשיווק הרעיון בקרב מדענים ומדענים פוטנציאליים מהמגזר הערבי שלומדים במוסדות להשכלה גבוהה בארץ ובחו"ל.

4. בבתי הספר במגזר היהודי מתנהלים תוכניות לימודים בנושאי יזמות עסקית והכרת תהליכי התיעוש . הנפוצה מבין התוכניות הללו הינה תוכנית התעשידע המנוהלת ע"י מרכזים הפזורים בכל רחבי הארץ ודואגים לשילוב בתי ספר בתוכניות ובסדנאות לימוד שמקנות לתלמיד ידע חיוני להכרת תהליך היזמות והתעוש. יש צורך בהחדרת תוכנית זו לבתי הספר במגזר הערבי. המשרד נדרש למממן מרכזים בצפון, במרכז ובדרום, לשם הפעלת תוכנית זו בשיתוף עמותת חשוב תעשיה שמרכזת את הפעילות בבתי הספר העבריים.

5. עידוד התארגנות במסגרת פורומים עסקיים שמטרתם גיבוש תוכניות לעידוד מגזרי עסקים שונים כגון לשכות המסחר, בעיקר בערים הגדולות שהן מושבתות היום ויש צורך לחדש את הפעילות שלהם. פורומים מצומצמים יותר יכולים לצמוח ברמה הישובית כגון מעדוני נשים לעסקים.

IV . התאמת מערך הסיוע הממשלתי לצורכי העסקים במגזר הערבי:

כפי שציינו קודם, מבדיקת מידת הזמינות וההתאמה של מערך הסיוע של המשרד ועל פי נתונים לאורך השנים מאז 1996, מסתבר כי מספר העסקים והמפעלים שנהנו מתוכניות הסיוע השונים של המשרד (להוציא הקרן לעידוד עסקים המושבתת כרגע), היה נמוך מאוד. מספר המפעלים מהמגזר הערבי שנהנים ממעמד של מפעל מאושר לא עולה על 20 מפעלים במהלך כ- 5 שנים. מפעלים בודדים נהנו מהקרן לעידוד השיווק לחו"ל גם כן.

חוסר ההתאמה נובע משתי סיבות עיקריות:

- הקרטריונים והתקנות הקיימים אינם מתאימים לסוגי העסקים במגזר הערבי.
- המשרד אינו יוזם תוכניות וכלי סיוע המתאימים באופן מיוחד לעסקים מהמגזר הערבי..

הגברת הנגישות שלהעסקים לתוכניות הסיוע שהמשרד מממן תהיה בשני דרכים עיקריות ובאופן מקביל:

- עידוד מפעלים ויוזמות גדולים שמתאימים לקרטריונים של המשרד, מטרה זו איננה ישימה באופן מיידי ועל כן, יש צורך בקביעת קרטריונים ותקנות מיוחדים שבאמצעותם יוכלו העסקים הקיימים ואלה שיתפתחו במגזר הערבי בטווח הקצר, ליהנות ממערך הסיוע של המשרד.
- יש צורך גם כן שהמשרד יגבש תוכניות סיוע מיוחדות שמטרתם המרצת תהליך הפיתוח במגזר הערבי והאצת הקמת מפעלי תעשייה במיוחד תעשייה מתקדמת.

המשרד יוזם מהלכים מסוג זה בעיירות הפיתוח ואזורים חלשים במגזר היהודי דוגמה אופקים.

יזמות עסקית להקמת מפעלים יכולה להיות במשותף עם יזמים יהודים וזרים גם כן.

כיווני התאמה אפשריים לתוכניות סיוע קיימות במשרד:

התוכניות לפיתוח הון אנשי לתעשייה:

התוכנית הנה תוכנית חשובה ותורמת רבות להרחבת ההכשרה המקצועית בקרב עובדי ומנהלי המפעלים במגזר הערבי. התוכנית היא היחידה מבין תוכניות המשרד שמפעלים במגזר הערבי יכולים לנצל את הסיוע במסגרתה. בשנתיים האחרונות נהנו מתוכנית זו רבים ממפעלי הטקסטיל, העץ, מתכת, מזון ומקצת המפעלים המתקדמים מהמגזר הערבי. המשרד ביטל תוכנית זו וייעד אותה אך ורק למפעלים בקו העימות – נוכחות ערבית שואפת לאפס.

הקרון לעידוד העסקים הקטנים:

◀ הקרון שהיתה מקור הסיוע העיקרי לעסקים קטנים במגזר הערבי והציעה מקורות מימון בתנאים מקלים – הלוואות בערבות המדינה, קרן זו מושבתת מה יותר מ- 3 שנים, יש צורך להפעילה מחדש ובתנאים נוחים יותר. ◀ יש צורך ביצירת מקורות מימון נוספים למימון עסקים מהמגזר הערבי - נוכח דלות מקורות המימון הזמינים. ◀ יש צורך בקרון למימון הון חוזר שתסייע למפעלים לעבור את התקופה הקשה.

הקרון לעידוד השיווק לחו"ל:

אין ניצול לכלי הסיוע החשוב שהמשרד מעמיד אותו לרשות יצואנים ויצואנים פוטנציאלים. כצעד מעודד, יש צורך בהגדלת שיעורי הסיוע והמענקים הניתנים במסגרת תוכנית זו ליצואנים פוטנציאלים מהמגזר הערבי. לדוגמה הגדלת הסיוע ל- 50% מעלות תוכנית השיווק במקום 30% מעלות תוכנית קידום המכירות לחו"ל. כמו כן, יש צורך בתקציב שייעד לאיתור יצואנים פוטנציאלים מהמגזר הערבי.

7. תקציב אלטרנטיבי:

כאמור התקציבים שמשרד התמ"ס מייעד אותם למגזר הערבי הם מזעריים ביותר. על מנת ליצור תהליך פיתוח תעשייה מואץ יש צורך בהקצאת מאמצים ומשאבים גדולים בהרבה.

להלן תוכנית תקציבית אלטרנטיבית שבאמצעותה המשרד יוכל להאיץ תהליך הפיתוח הכלכלי במגזר הערבי.

דרישות תקציביות לאוכלוסיה הערבית בתחום התעשייה והמסחר. הדרישות מתייחסות לאמצעים העיקריים של המשרד

על בסיס התקציב לשנת 2001

סכומים באלפי ש"ח

סעיף	תקציב המשרד	דרישות תקציביות
38 תמיכות בענפי המשק:		
02 מחקר ופיתוח תעשייתי	1,687,161	התאמת קרטיונים ליזמים הערביים (1)
03 הטבות לעידוד השקעת הון	878,681	התאמת קרטיונים ליזמים הערביים (1)
04 פעולות שונות לפיתוח שווקים ליצוא	88,050	10,000 (2)
0404 תמיכה בשיווק לחו"ל	87,978	
07 מכון היצוא	32,758	5,000 (3)
12 עידוד עסקים קטנים	51,135	250,000 (4)
1201 חונכות עסקית	13,190	
1202 רשות לעסקים קטנים	14,655	
1203 מימוש ובקרה של ערביות מדינה	26,827	
13 תמיכה בתעשייה		
1302 הכשרת כח אדם	25,348	15,000 (5)
1303 טיפול ממוקד	55,660	30,000 (6)
76 פיתוח התעשייה		
0109 פיתוח איזורי תעשייה חדשים באיזורי פיתוח	254,793	125,000 (7)
סה"כ דרישות תקציביות	435,000	
אחוז מכלל תקציב המשרד	13.6%	

ביאורים:

- (1) הקריטריונים הקיימים מתעלמים מצורכי היזמים ובעלי העסקים מהמגזר הערבי ומונעים ניצול אמצעי הסיוע שהמשרד מציע.
- לדוגמה: מעט מאוד של המפעלים, שנהנו ממעמד מפעל מאושר ב- 10 השנים האחרונות, כנ"ל מפעלים שזכו לסיוע מהקרן לעידוד השיווק לחו"ל, מספרם קטן ביותר. כמעט ואין יצואנים מהמגזר הערבי.
- (2) ו- (3) יש צורך להשקיע משאבים גדולים לעידוד יזמים לכנס לפעילות התעשייתית המודרנית ובין היתר פתיחת שווקים בחו"ל ליצרנים מהמגזר ערבי. מכון היצוא מטפל בנושאי הסיוע ליצואנים הישראלים. פעילות המכון במגזר הערבי מצומצמת וזניחה.
- (4) **יש לציין כי הרשות לעסקים קטנים שהיא באחריות המשרד הכינה בשנה שעברה תוכנית לפיתוח העסקים הקטנים במגזר הערבי. הסכום שהתוכנית מציעה הוא כ- 270 מיליון ש"ח.** התקציב הדרוש לסעיפים לעידוד העסקים הקטנים במגזר הערבי צריך לבוא על חשבון הסעיפים למימון השקעות הון ועידוד השיווק לחו"ל מאחר ורוב העסקים במגזר הערבי הם קטנים ולא נהנו מהסעיפים הנ"ל במהלך 53 השנים בעבר.
- (5) ו- (6) התקציבים בסעיפים הללו יסיעו בפתרון בעיית האבטלה ותעסוקת הנשים הקשה במגזר הערבי ויפצו על אי מתן מעמד עדיפות לאומית לישובים הערבים בעבר ועד כה.
- (7) יש לציין כי רוב הערים הערבים אין בהם אזורי תעשייה. ב- 3 ערים (טמרה, רהט וסכנין) בלבד מתוך 10 ערים ערביות פותח לאחרונה אזור תעסוקה קטן. בעיר הגדולה במגזר הערבי נצרת אין אזור תעשייה מסודר. יש צורך ובאופן מידי לפתח אזורי תעשייה ומלאכה כמענה לפיתוח עסקים ולשיפור איכות החיים ברוב הישובים הערביים.

נספחים

לוח מס' 1:

אוכלוסיה וכח עבודה ערבי

2000 - 1990

<u>נשים</u>	<u>גברים</u>	<u>כל האוכלוסיה</u>		
		<u>2000</u>	<u>1990</u>	
572.6	593.7	1,188.7	875.1	אוכלוסיה (אלפים)
		3.9	3.4	אחוז גידול שנתי
401.9	399.4	801.3	501.8	בני +15
23.1	62.6	42.7	40.2	% כח העבודה
12.9	12.0	11.9	9.4	% המובטלים

למ"ס שנתונים סטטיסטיים.

לוח מס' 2:

התפלגות בני 15 ומעלה ערבים ויהודים לפי

שנות לימוד 1990 ו-2000

	<u>יהודים</u>		<u>ערבים</u>		
	<u>2000</u>	<u>1995</u>	<u>2000</u>	<u>1995</u>	
100	100		100		סה"כ
					שנות לימוד
3.8	4.7	11.4	13.5		0-4
19.0	21.5	37.4	42.7		5-10
36.2	36.5	30.1	28.5		11-12
22.7	21.2	12.5	10.5		13-15
18.3	16.1	8.6	4.8		+16
12.5	12.3	11.1	10.4		ממוצע שנות לימוד

מקור: ל.מ.ס. שנתון סטטיסטי 1997

ושנתון סטטיסטי 2001, לוח 8.1.

לוח מס' 3:

תלמידים ערבים ויהודים באוניברסיטאות

לפי תואר

<u>יהודים</u>	<u>ערבים</u>	<u>סה"כ</u>	
			תואר ראשון:
92.1	7.9	100	תשמ"ה 1984/85
93.3	6.7	100	תש"ן 1989/90
93.0	7.0	100	תשנ"ו 1995/96
91.3	8.7	100	תשנ"ט 1999/2000
			תואר שני:
96.8	3.2	100	תשמ"ה 1984/85
96.7	3.3	100	תש"ן 1989/90
97.0	3.0	100	תשנ"ו 1995/96
96.7	3.6	100	תשנ"ט 1999/2000
			תואר שלישי:
97.3	2.7	100	תשמ"ה 1984/85
96.1	3.9	100	תש"ן 1989/90
96.5	3.5	100	תשנ"ו 1995/96
96.5	3.5	100	תשנ"ט 1999/2000

** ל.מ.ס. שנתון סטטיסטי 1997, ושנתון סטטיסטי 2001, לוח 8.33.

לוח מס' 4:

התפלגות המועסקים ערבים ויהודים לפי ענף כלכלי

1990, 1996 ו-2000

יהודים			ערבים			
2000	1996	1990	2000	1996	1990	
						הענף
100	100	100	100	100	100	סה"כ
2.1	2.4	3.9	2.9	3.4	6.3	חקלאות
17.8	20.2	21.7	19.5	20.5	22.1	תעשייה
1.0	1.0	1.2	0.3	0.3	0.3	חשמל
3.8	4.8	3.3	14.6	26.0	18.6	בינוי
17.1	16.5	14.5	23.7	17.1	15.0	מסחר והארוחה
6.6	6.3	6.3	6.2	5.8	5.9	תחבורה ותקשורת
16.4	14.2	10.8	6.9	5.1	3.9	פיננסיים
33.6	32.9	31.0	24.3	20.8	19.5	שירותים צבוריים
1.6	1.8	7.3	1.5	0.8	8.4	שירותים אישיים

ל.מ.ס. שנתון סטטיסטי 1991, 1997 ו-2001. לוח מס' 12.11.

לוח מס' 5:

התפלגות המועסקים ערבים ויהודים

לפי משלח יד 1990, 1996 ו- 2000

יהודים			ערבים			
2000	1996	1990	2000	1996	1990	
						משלח יד:-
100	100	100	100	100	100	סה"כ
13.2	13.3	9.3	7.1	4.9	3.5	1. אקדימאים
16.1	14.6	17.6	10.1	8.0	8.7	2. חופשיים וטכניים
8.1	5.8	5.8	2.4	4.5	1.3	3. מנהלים
18.4	18.2	18.6	8.0	6.1	6.3	4. פקידים
16.6	17.7	22.1	15.3	13.7	21.1	5. סוכנים עובדי מכירות ושירותים
1.6	2.0	3.4	2.3	2.6	7.0	6. עובדים מקצועיים בחקלאות
17.0	20.7	21.1	39.4	49.7	42.3	7. עובדים מקצועיים בתעשייה בבינוי ובענפים אחרים
7.0	7.8	2.1	15.6	13.5	9.8	8. עובדים לא מקצועיים

ל.מ.ס. שנתון סטטיסטי 1991, 1997, ו- 2001. לוח מס' 12.16.

לוח מס' 6:

חלקם של משקי הבית הערבים והיהודים שבראשם
שכיר בעשירוני ההכנסה נטו לנפש סטנדרטית - 2000

<u>יהודים</u>	<u>ערבים</u>	
86.8	13.2	חלקם בסה"כ משקי הבית
		חלקם בעשירוניים:
53.9	46.1	תחתון
67.7	32.3	2
79.8	20.2	3
88.8	11.2	4
90.3	9.7	5
95.4	4.6	6
95.6	4.4	7
97.1	2.9	8
99.1	0.9	9
99.9	0.1	עליון

ל.מ.ס. שנתון סטטיסטי לישראל 2001 לוח 5.33 .

שיעור המשפחות והילדים העניים
2000 - 1992

(תחולת העוני לפי הכנסה פנויה)

ילדים		משפחות		שנים
כל האוכלוסיה	ערבים	כל האוכלוסיה	ערבים	
21.3	41.8	16.4	37.2	1992
22.1	43.9	16.7	35.3	1993
22.8	42.9	18.0	38.5	1994
23.2	40.0	16.8	31.2	1995
21.4	32.6	16.0	28.3	1996
21.8	36.7	16.2	30.3	1997
24.9	50.0	17.8	40.6	1999
25.2	* 50.0	17.6	42.9	2000

* ללא הילדים ממזרח ירושלים.

מקור:
הסקירות השנתיות של הביטוח הלאומי.

אזורי התעשייה במגזר הערבי

שפותחו בשנים האחרונות *

שטח א.ת. דונמים ברוטו	ישוב	שטח א.ת. דונמים ברוטו	ישוב
200	טמרה	250	סח'נין
80	זרזיר	160	כ. כנא
25	שפרעם	125	אכסאל
50	ירכא	180	מעאר
60	עילוט	150	גיולס
250	רהט	100	עילבון
150	תל שבע	60	גיש
220	שקיב אלסלאם	80	ראמה
150	חורה	80	אבו סנאן
50	ערוער	60	בועינה

א.ת. סח'נין יורחב בכ- 120 דונמים נוספים וא.ת. טמרה בכ- 200 דונמים נוספים.

*** המקור:**

משרד התעשייה והמסחר – מחוז חיפה והצפון.